

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.45>

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПРОФЕСІЙНИХ СПОРТСМЕНІВ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Шумілов А.В.,
аспірант кафедри трудового права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Шумілов А.В. Права та обов'язки професійних спортсменів у трудових правовідносинах.

Вказується, професійний спорт виступає самостійним видом професійної діяльності та має низку специфічних ознак, що відрізняють його від інших різновидів спорту. Між тим, на сьогоднішній день Україна не забезпечена сталою системно викладеною нормативно-правовою базою у сфері професійного спорту. В державі не створено ефективних умов для професійної діяльності та захисту конституційних прав спортсменів та балансу їх обов'язків. Як свідчить існуюча практика, українські спортсмени з високим рівнем спортивної майстерності часто реалізують себе в інших країнах. Саме тому надзвичайно актуальним залишається дослідження вітчизняного законодавства на предмет правового статусу професійного спортсмена.

У статті підкреслено, що однією з особливостей правового статусу спортсмена-професіонала в Україні є його подвійна природа. Адже, з одного боку, спортсмен-професіонал може врегулювати свої відносини із суб'єктами фізичної культури і спорту за допомогою норм трудового права; з іншого боку, немає жодних заборон для цивільно-правового врегулювання вказаних відносин. Особливий характер праці професійного спортсмена об'єктивно вимагає спеціального правового регулювання відносин, що виникають при цьому, що можливо в рамках диференціації трудового законодавства. Також наведені істотні умови контракту з професійним спортсменом. Поряд з трудовими договорами доцільно укладати самостійні цивільно-правові договори для регулювання відносин між професійним спортсменом та спортивною організацією, пов'язані з наданням спортсмену-професіоналу додаткових прав, гарантій та соціальних благ, і які не є предметом регулювання трудового права.

Автором зазначається, що в Україні регулювання праці професійних спортсменів має місце як на нормативному, так і на договірному рівнях. В той же час нормативне регулювання навряд чи можна характеризувати як системне та послідовне в сенсі положень, що в ньому викладені. Подальше підвищення його рівня якості, вдосконалення можливе на базі систематизації норм, що регулюють працю професійних спортсменів, в тому числі шляхом закріплення таких норм у новому Трудовому кодексі.

Ключові слова: професійний спорт, професійний спортсмен, правовий статус професійного спортсмена, трудові правовідносини, контракт.

Shumilov A.V. Rights and obligations of professional athletes in labor relations.

Professional sport is an independent type of professional activity and has a number of specific features that distinguish it from other types of sports. Meanwhile, today Ukraine is not provided with a stable, systematically laid out regulatory and legal framework in the field of professional sports. The state has not created effective conditions for professional activity and protection of the constitutional rights of athletes and the balance of their responsibilities. As current practice shows, Ukrainian athletes with a high level of sportsmanship often realize themselves in other countries. That is why the study of domestic legislation on the legal status of a professional athlete remains extremely relevant.

The article emphasizes that one of the features of the legal status of a professional athlete in Ukraine is its dual nature. After all, on the one hand, a professional athlete can regulate his relations with subjects of physical culture and sports using the norms of labor law; on the other hand, there are no prohibitions on the civil-law regulation of these relations. The special nature of the work of a professional athlete objectively requires special legal regulation of the relations arising in this regard,

which is possible within the framework of differentiation of labor legislation. The essential terms of a contract with a professional athlete are also provided. Along with employment contracts, it is advisable to conclude independent civil law contracts to regulate relations between a professional athlete and a sports organization, related to providing the professional athlete with additional rights, guarantees, and social benefits, and which are not subject to labor law regulation.

The author notes that in Ukraine, the regulation of the labor of professional athletes takes place both at the regulatory and contractual levels. At the same time, regulatory regulation can hardly be characterized as systemic and consistent in the sense of the provisions set forth in it. Further improvement of its quality level and improvement is possible on the basis of systematization of norms regulating the work of professional athletes, including by enshrining such norms in the new Labor Code.

Key words: professional sports, professional athlete, legal status of a professional athlete, labor relations, contract.

Постановка проблеми. Однією з основних умов ефективної реалізації державної політики є створення всебічно розроблених правових норм, що утворюють ієрархію законів у кожній сфері державного регулювання. Це дозволяє, по-перше, чітко регламентувати діяльність різних організацій, як державних, так і приватних, залучених у реалізацію конкретної політики. І, по-друге, тісно пов'язувати різні напрями державної політики з наявними ресурсами, загальнодержавними цілями та пріоритетами.

Спорт сьогодні є важливим структурним елементом «м'якої сили» та публічної дипломатії (як ключового та найефективнішого інструменту «м'якої сили»). Сьогодні відбувається активний процес формування спортивної дипломатії як ефективної гуманітарної технології з арсеналу стратегії «м'якої сили», здатної вирішувати важливі завдання держави на міжнародній арені. На початку 21 століття спортивна дипломатія набирає обертів, і існує низка об'єктивних причин її популярності. Відбувається зближення спорту та дипломатії з погляду їх можливостей конструювати позитивний образ країни. Завдяки спорту уявлення про країну може змінюватися з приголомшливою швидкістю, якій часом поступаються навіть результати дипломатичних акцій.

Таким чином, у наші дні спорт є потужним інструментом зовнішньополітичної боротьби та методом політичного впливу з величезним потенціалом та унікальними можливостями. Проте розвиток спортивної дипломатії неможливий без розвитку її юридичної основи. Відповідно необхідне ефективне нормативно-правове забезпечення у сфері професійного спорту.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей правового статусу спортсмена-професіонала в Україні та спеціального правового регулювання відносин, що виникають при цьому, що є можливим в межах диференціації трудового законодавства.

Стан опрацювання проблематики. Проблемам правового регулювання сфери професійного спорту, зокрема, й регулюванню праці професійних спортсменів, присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: А. Полянського, М. Ткалича, О. Шевченко, О. Чорноус та ін. Водночас, на сьогодні відсутня єдність думок науковців щодо визначення правового статусу спортсменів-професіоналів (зокрема, чи повинна діяльність спортсменів-професіоналів у професійному спорті врегульовуватись на підставі норм цивільного права, або ж на основі норм трудового права).

Виклад основного матеріалу. Професійний спорт сьогодні – це один з напрямків спортивної діяльності. Оскільки на сьогоднішній день основний державний законодавчий акт у сфері спорту – Закон України «Про фізичну культуру і спорт» – стосується лише загальних засад діяльності в сфері спорту, питання регулювання трудових відносин у певних сферах, таких як професійний спорт, потребує доопрацювання.

Закон регулює суспільні відносини в області фізичної культури і спорту, але навіть не дає прийнятного визначення такому поняттю, як контракт з професійним спортсменом. Згідно з п. 15 ч. 2. ст. 1 Закону спортсмен – це фізична особа, що систематично займається певними видами (різними видами) спорту та бере участь у спортивних змаганнях [2].

Стаття 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» регулює спортивну діяльність у професійному спорті професійних спортсменів, тренерів та інших фахівців. Вона полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед професійних спортсменів, є основним джерелом їх доходу та здійснюється відповідно до цього Закону, трудового законодавства та інших нормативно-правових актів, а також статутних та розпорядчих документів відповідних суб'єктів у

галузі фізичної культури і спорту, і міжнародних спортивних організацій. У той же час, якщо у визначенні професійного спорту йдеться про те, що це комерційна сфера спорту, то не зрозуміло, як співвідносяться норми трудового та цивільного права. Тобто, по суті, це еквівалентно підприємницькій діяльності, що чітко підтверджується застосуванням категорії «прибуток» в її визначенні. Закон не містить нічого, що прямо вказувало б на таку відмінність.

Говорячи про врегулювання спортивних правовідносин трудовим законодавством, слід зазначити що ними охоплюється лише спортсмени національних збірних команд, зокрема, стаття 37 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» зазначає те, що центральний орган виконавчої влади реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, укладає трудовий договір (контракт) із спортсменами та фахівцями штатної команди національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських та національних видів спорту [2].

У Кодексі законів про працю немає окремих норм, які б регулювали діяльність спортсменів. В той же час, як справедливо зазначає Дубінська З., «цілком очевидним є те, що лише Кодекс законів про працю України не може повною мірою врегульовувати діяльність спортсменів, так як спортивна діяльність має значну кількість особливостей» [1, с. 72].

Як справедливо вважає О. Кампі, «незважаючи на те, що в Україні загалом сформоване законодавство, яке регулює діяльність у сфері фізичної культури і спорту, однак простежуються недоліки в правовому регулюванні професійного спорту, зокрема регулюванні праці професійних спортсменів» [3, с. 130].

Відаючи належне зусиллям законодавця щодо розвитку правового регулювання відносин у галузі фізичної культури та спорту та наголошуючи на безумовних перевагах нового законодавства, водночас слід звернути увагу на те, що поки оптимального варіанту нормативно-правової регламентації професійного спорту знайти не вдалося. В Україні немає чіткого законодавчо закріпленого регулювання конституційно-правового статусу професійних спортсменів. Основні суб'єктивні права людини, закріплені в Конституції України, універсальні. Професійні спортсмени також володіють ними за загальними стандартами. Особливі права професійних спортсменів чітко не відображені в трудовому законодавстві та чинному Законі України «Про фізичну культуру і спорт». Водночас, ці права регулюються Положенням про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні [5], іншими нормативними актами та статутними нормами недержавних спортивних громадських установ.

Навіть при поверхневому аналізі української вітчизняної практики правового регулювання відносин у професійному спорті складається враження, що пошук оптимального варіанта правової регламентації здійснюється лише емпіричним шляхом, тобто методом проб та помилок, без опори на відповідне науково-теоретичне осмислення різних сторін цього складного феномену. Тим часом цілком очевидно, що в основу правової регламентації відносин у сфері спорту, враховуючи її міжгалузевий характер, мають бути покладені результати досліджень у різних галузях юридичної науки, насамперед загальної теорії права та держави.

Дослідження питань правового регулювання професійного спорту представляє значний інтерес також з погляду загальних проблем теорії права, зокрема, невирішених проблем вчення про систему права. Українська юридична наука досі не виробила єдиного підходу до визначення місця нормативно-правових розпоряджень, що регламентують відносини в галузі спорту, в системах вітчизняного права та законодавства.

В Україні регулювання праці професійних спортсменів має місце як на нормативному, так і на договірному рівнях. В той же час, нормативне регулювання навряд чи можна характеризувати як системне та послідовне в сенсі положень, що в ньому викладені. Подальше підвищення його рівня якості, вдосконалення можливе на базі систематизації норм, що регулюють працю професійних спортсменів, в тому числі шляхом закріплення таких норм у новому Трудовому кодексі.

Недостатньо повне вивчення сфери правового регулювання трудових відносин професійних спортсменів залишає відкритими питання щодо сутності професійного спорту та, відповідно, діяльності професійних спортсменів, галузевої належності правового регулювання трудових відносин професійних спортсменів.

Зазвичай, науковці визначають спортсмена-професіонала як фізичну особу, яка вступила у трудові відносини, для якої заняття спортом є основним видом діяльності, яка входить до професійної спортивної організації з видів спорту, зареєстрована відповідним чином, включена в офіційний реєстр власників ліцензій і має ліцензію. Хоча здійснювані функції мають багатоманітний

характер, діяльність професійного спортсмена можна уявити як роботу на певній посаді. Спортсмен, таким чином, не передає результат своєї праці, а виконує певну трудову функцію. Аналогічний висновок можна зробити, проаналізувавши ч. 2 ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» – серед джерел правового регулювання відносин за участю спортсменів-професіоналів в ній на першому місці зазначено Кодекс законів про працю [2].

О. Чорноус підкреслює, що «згідно з ч. 2 ст. 38 Закону діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка полягає в підготовці й участі в спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів, і є основним джерелом їхніх доходів, провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних і регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури й спорту та міжнародних спортивних організацій [7, с. 58]. Як бачимо, Закон встановлює загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи у сфері фізичної культури і спорту. Згідно з ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України, особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки та відповідальність сторін (у тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови розірвання договору (в тому числі дострокового) можуть встановлюватися за угодою сторін» [4].

Обсяг контракту визначається законодавством України. Це означає, що спортсмен набуває статусу професійного спортсмена з моменту підписання ним контракту з відповідними суб'єктами сфери фізичної культури і спорту про участь у змаганнях між професійними спортсменами. Закон не встановлює, що таке трудовий договір спортсмена і якими особливостями володіє цей документ. Є лише згадка про трудовий договір як документ, який укладає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в галузі фізичної культури і спорту, зі спортсменами штатної команди та фахівцями національної збірної України з олімпійських та неолімпійських видів спорту.

Ніщо інше в Законі не розглядає трудові контракти спортсменів як особливі форми договорів. Ще одним нормативним актом, який може регулювати питання щодо трудових контрактів зі спортсменами, є Кодекс законів про працю України. Цей документ, однак, теж не вказує на особливості стосовно працевлаштування спортсмена. Очевидно, законодавець не вважав за необхідне виносити трудовий контракт спортсмена в самостійну правову категорію.

Антон Полянський, розглядаючи правове регулювання трудових відносин професійних спортсменів в Україні, робить акцент на диференціації: «Нормативно-правове регулювання трудових відносин здійснюється з дотриманням принципу єдності та диференціації трудових правовідносин. Присутність нагальної потреби в існуванні загальних трудо-правових норм також зумовлює наявність деталізованих норм і правил щодо окремих інститутів трудового права... диференціація повинна забезпечуватись за допомогою єдності, а єдність – за допомогою диференціації» [6, с. 13].

У багатьох секторах (включаючи ті, де працівники мають відношення до професійного спорту) слід враховувати деталі роботи. Галузеву диференціацію слід розуміти як різницю в регулюванні трудової діяльності працівників залежно від специфіки виробництва, а також інших сфер, таких як освіта, наука, спорт, культура. Така диференціація повинна здійснюватися за допомогою спеціальних норм, прийнятих в централізованому порядку, а також на галузевому і місцевому рівнях. Це повністю відноситься й до професійної діяльності спортсмена [6, с. 22-23].

Кожна із цих причин галузевої диференціації певним чином відображається в нормах трудового законодавства. «Важка робота або шкідливі умови праці вимагають прийняття норм для відповідного регулювання робочого часу й часу відпочинку, оплати й охорони праці. Наприклад, основним несприятливим чинником при професійній спортивній діяльності є висока фізична напруга, яка в деякі періоди тренувального процесу дорівнює 6500 ккал і більше, що значно перевищує навіть енерговитрати шахтарів, які становлять у середньому 4500–5000 ккал» [6, с. 22].

Інші чинники негативного плану в професійній спортивній діяльності – це підвищений ризик травматизму, велика нервово-емоційна напруга (особливо в період змагань та безпосередньо перед ними), несприятливі метеофактори, часта зміна часових поясів через поїздки на змагання за кордон. Особливості характеру праці, складність роботи й підвищена відповідальність при виконанні деяких видів трудової діяльності обумовлюють спеціальні вимоги до кваліфікації й інших ділових якостей працівників, що закріплюється в спеціальних правилах прийому на роботу, а також звільнення.

В той же час, як справедливо зазначає А. Полянський «від диференціації слід відмежувати індивідуалізацію трудових прав. Індивідуалізація трудових прав здійснюється на індивідуально-договірному рівні по відношенню до конкретного суб'єкта, тоді як диференціація припускає нормативний рівень і розрахована на певні категорії працівників. Диференціація забезпечує регулювання трудових відносин на рівні норм права, а індивідуально-правове регулювання є стадією реалізації права» [6, с. 34].

Але особливість правового статусу спортсменів визначається тим, що регулювання їх діяльності повинне відповідати нормам спортивного права, має враховувати потреби практики організації спортивних заходів та ведення господарської діяльності у сфері спорту.

У фреймворку практики регулювання професійної діяльності спортсменів існують дві основні проблеми. Перша – це доцільність і обмеження застосування державних нормативних актів до цієї діяльності. Дуже часто можна почути думку про те, що професійний спорт може функціонувати без втручання держави і що відносини між професійними спортсменами та тренерами регулюються лише відомчими та регіональними актами. Друга проблема проявляється в питанні про те, яка галузь права – трудове або цивільне право – регулює відносини між професійними спортсменами і суб'єктами фізичної культури і спорту.

Аналізуючи положення вищевказаних норм законодавства, можна дійти висновку, що для врегулювання трудових правовідносин між спортсменами та суб'єктами сфери фізичної культури укладається саме трудовий контракт – тобто, не простий трудовий договір зі стандартними умовами, а саме документ, в якому сторони мають право самостійно погодити строк його дії, права, обов'язки та відповідальність сторін (у тому числі матеріальну), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, додаткові соціальні пільги, гарантії, штрафні санкції за порушення умов контракту, умови розірвання контракту (в тому числі дострокового). Проте деякі науковці вважають, що контракт із професійним спортсменом містить всі ознаки цивільно-правового договору, а тому, на їхню думку, він має регулюватися нормами цивільного, а не трудового законодавства.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що для командних та індивідуальних видів спорту характерною є різна специфіка відносин «між тим, хто забезпечує роботою, і тим, хто її виконує». Командним видам спорту притаманні відносини роботодавець – працівник (при цьому клуб виступає роботодавцем, а спортсмен – працівником).

Хоча в контракті мали б бути наявні умови обох сторін, зазвичай, спортивні організації у своїх регламентах імперативно встановлюють, що контракти з професійними спортсменами можуть укладатися лише за типовою формою, яка затверджена такою спортивною організацією. Істотними умовами контракту з професійним спортсменом, як правило, виступають такі як:

- 1) строк дії контракту;
- 2) умови тренувань та підготовки до змагань;
- 3) участь у змаганнях та очікуваний результат;
- 4) права та обов'язки сторін;
- 5) умови оплати праці та соціальний пакет;
- 6) вимоги до способу життя спортсмена;
- 7) дострокове розірвання контракту з ініціативи спортсмена та спортивної організації;
- 8) відповідальність за порушення умов контракту та вирішення спорів.

Новою редакцією Закону України «Про фізичну культуру та спорт» надано визначення такого досить складного і не цілком однозначного явища спортивного життя, яким є професійний спорт. Відповідно до закону, під професійним спортом слід розуміти комерційний напрямок у спорті, пов'язаний із підготовкою та проведенням видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку. Відповідно і діяльність спортсменів у професійному спорті, яка полягатиме у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед професіоналів та служитиме основним джерелом їх доходів, має здійснюватися відповідно до Кодексу законів про працю України [2].

При цьому також актуальна прецедентна практика зводиться до вирішення класичних трудових спорів про стягнення заробітної плати на порушення порядку розірвання контракту та подекуди – до вирішення питань про виїзд неповнолітніх спортсменів за кордон без дозволу другого з батьків тощо. Масив прецедентної практики у сфері правовідносин промоутер – спортсмен майже відсутній; він є недостатнім для формування наукових та прикладних висновків і пропозицій.

Висновки. Нова думка про професійний спорт як на комерційне підприємство дозволяє остаточно усунути нерозв'язну, на перший погляд, суперечність у тому, що діяльність спортсмена та трудова діяльність працівника повинні підкорятися правилам трудового законодавства, яке, як відомо, покликане служити покращенню якості та продуктивності праці та підвищенню ефективності громадського виробництва. Юридична фікція, встановлена в законодавстві раніше з метою підвищення соціального статусу спортсмена у суспільстві, тепер може втілитись у дійсність. Утім, незважаючи на величезну кількість правового матеріалу, варто констатувати наявність прогалин та колізій у законодавстві. Вбачається, що для врегулювання трудових правовідносин між спортсменами та суб'єктами сфери фізичної культури повинен укладатись саме трудовий контракт – тобто не простий трудовий договір зі стандартними умовами, а саме документ, в якому сторони мають право самостійно погодити строк його дії, права, обов'язки та відповідальність сторін (у тому числі матеріальну), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, додаткові соціальні пільги, гарантії, умови розірвання контракту (в тому числі дострокового).

Наразі, державою не створено відповідних належних умов для професійної діяльності та захисту конституційних прав спортсменів. Тому, надзвичайно актуальним залишається дослідження українського і зарубіжного законодавства на предмет правового статусу професійного спортсмена, прав та обов'язків цієї категорії громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубінська З.П. Специфіка суб'єктів правовідносин у сфері спорту в Україні. *Південноукраїнський Правничий Часопис*. 2019. № 1. С. 69–74.
2. Про фізичну культуру та спорт: Закон України № 3808-XII від 24.12.1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>.
3. Кампі О.Ю. Трудові відносини у професійному спорті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Т. 1. Вип. 44. С. 130–133.
4. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
5. Положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні: наказ Міністерства молоді та спорту України № 3027 від 21.08.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1078-15#Text>.
6. Полянський А.О. Правове регулювання трудових відносин професійних спортсменів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2015. 193 с.
7. Чорноус О. В. Проблеми правового регулювання трудових відносин зі спортсменами. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. 36. наук. пр. [конф. (м. Харків, 31 трав. 2019 р.)] / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец.-фіз. підгот. ф-ту № 2. Харків: ХНУВС, 2019. С. 57–59.